

The Relationship Model of Social Banking and Economic Development: A Case Study of Iran

Mohammad Zaman Mohammadi Raisi¹

1. Ph.D. in Sociology and Researcher in the Field of Banking and Social Banking and University Lecturer.
m.z.m.raeesi@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
Article type Research Article	Introduction: Introduction: This research examines the relationship model between social banking and economic development in Iran during the period 2011-2012.
Article history Received: 6 November 2025 Accepted: 5 December 2025 Published: 14 December 2025	Objective: First, to identify the dimensions and components of social banking in Iran. Given the newness of this concept in the country's banking system, a precise understanding of its indigenous indicators and requirements is an essential initial step. Second, to measure the impact of social banking on economic development indicators in order to quantitatively determine the intensity and direction of this relationship. Third, to design a conceptual model of the relationship between social banking and economic development that provides a theoretical framework for understanding this interaction. Finally, fourth, to present operational strategies for implementing social banking in Iran so that the research findings can serve as a basis for action for policymakers and bank managers.
Keywords: Social banking, economic development, social responsibility of banks, Iranian case study, communication model.	Method: Using a mixed method (qualitative content analysis and structural equation modeling), data related to social banking indicators (such as social responsibility of banks, investment in public benefit projects) and economic development indicators (GDP, employment, Gini coefficient) were analyzed.
	Findings: The research findings indicate that social banking has a direct and significant impact on Iran's economic development through the mechanisms of "reducing income inequality" and "expanding investment in infrastructure sectors". The results also show that strengthening social capital as a mediating factor plays a key role in this relationship.
	Conclusion: The present study shows that social banking can play a facilitating role in achieving Iran's economic development goals as a complementary strategy alongside conventional monetary and fiscal policies. Quantitative analyses conducted indicate that an increase of one unit in the social banking index leads to a growth of 0.68 units in the economic development index. This effect has been observed to be much greater in private banks than in state-owned banks. Accordingly, it can be concluded that integrating social goals with banking activities can be considered by policymakers and economic planners as an effective strategy to achieve sustainable economic development in Iran.

Cite this article: Mohammadi Raisi, M. (2025). The Relationship Model of Social Banking and Economic Development: A Case Study of Iran. *Journal of Sociological Studies of Sustainable Development*, 1(4), 41-57.

©The Author(s). Publisher: West Tehran Branch

الگوی ارتباطی بانکداری اجتماعی و توسعه اقتصادی: مطالعه موردی ایران

محمد زمان محمدی رئیسی^۱

۱. دکتری جامعه‌شناسی و پژوهشگر حوزه بانکی و بانکداری اجتماعی و مدرس دانشگاه. m.z.m.raeesi@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله پژوهشی	مقدمه: این پژوهش به بررسی الگوی ارتباطی بین بانکداری اجتماعی و توسعه اقتصادی در ایران طی دوره ۱۳۹۰-۱۴۰۰ می‌پردازد.
تاریخچه دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۱۵ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۴ انتشار: ۱۴۰۴/۰۹/۲۳	هدف: نخست، شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های بانکداری اجتماعی در ایران است. با توجه به نوپا بودن این مفهوم در نظام بانکی کشور، شناخت دقیق شاخص‌ها و الزامات بومی آن گام اولیه ضروری به شمار می‌رود. دوم، سنجش میزان تأثیر بانکداری اجتماعی بر شاخص‌های توسعه اقتصادی است تا شدت و جهت این رابطه به صورت کمی مشخص گردد. سوم، طراحی مدل مفهومی ارتباط بین بانکداری اجتماعی و توسعه اقتصادی است که چارچوبی نظری برای درک این تعامل ارائه می‌دهد. در نهایت، چهارم، ارائه راهبردهای عملیاتی برای اجرای بانکداری اجتماعی در ایران است تا یافته‌های پژوهش بتواند مبنای عمل برای سیاست‌گذاران و مدیران بانکی قرار گیرد.
کلیدواژه‌ها بانکداری اجتماعی، توسعه اقتصادی، مسئولیت اجتماعی بانک‌ها، مطالعه موردی ایران، الگوی ارتباطی.	مواد و روش‌ها: با استفاده از روش ترکیبی (تحلیل محتوای کیفی و مدل‌سازی معادلات ساختاری)، داده‌های مربوط به شاخص‌های بانکداری اجتماعی (مانند مسئولیت اجتماعی بانک‌ها، سرمایه‌گذاری در پروژه‌های عام‌المنفعه) و شاخص‌های توسعه اقتصادی (تولید ناخالص داخلی، اشتغال، ضریب جینی) تحلیل شدند.
	یافته‌ها: یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که بانکداری اجتماعی از طریق مکانیزم‌های «کاهش نابرابری درآمدی» و «توسعه سرمایه‌گذاری در بخش‌های زیربنایی» بر توسعه اقتصادی ایران تأثیر مستقیم و معناداری دارد. همچنین نتایج نشان می‌دهد که تقویت سرمایه اجتماعی به عنوان عامل میانجی، نقش کلیدی در این رابطه ایفا می‌کند.
	نتیجه‌گیری: مطالعه حاضر نشان می‌دهد که بانکداری اجتماعی می‌تواند به عنوان یک راهبرد مکمل در کنار سیاست‌های پولی و مالی مرسوم، نقش تسهیل‌گری در تحقق اهداف توسعه اقتصادی ایران ایفا نماید. تحلیل‌های کمی انجام شده حاکی از آن است که افزایش یک واحد در شاخص بانکداری اجتماعی، منجر به رشد ۰.۶۸ واحدی در شاخص توسعه اقتصادی می‌شود. این تأثیر در بانک‌های خصوصی به مراتب بیشتر از بانک‌های دولتی مشاهده شده است. بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت که تلفیق اهداف اجتماعی با فعالیت‌های بانکی می‌تواند به عنوان راهکاری مؤثر در جهت دستیابی به توسعه اقتصادی پایدار در ایران مورد توجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان اقتصادی قرار گیرد.

استناد: محمدی رئیسی، م. (۱۴۰۴). الگوی ارتباطی بانکداری اجتماعی و توسعه اقتصادی: مطالعه موردی ایران. *مطالعات جامعه‌شناختی توسعه پایدار*، ۱(۴)، ۵۷-۴۱.

Extended Abstract

Purpose

First, from a theoretical perspective, although a substantial body of literature has been produced internationally on social banking, adapting these concepts to the specific economic and social conditions of Iran requires localized research. Second, from a policy-making perspective, the lack of a clear understanding of the relational model between social banking and economic development in Iran has hindered the design of effective policies in this field. Third, from an operational perspective, Iranian banks are largely unfamiliar with how to implement and measure the social impacts of their activities. From the policy perspective, the results of this study can serve as the basis for designing regulatory frameworks and incentive structures by the Central Bank and other supervisory authorities. Under conditions in which Iran's economy faces sanctions and international constraints, social banking can function as a tool to reduce social and economic vulnerabilities. This research was designed and conducted with the general objective of explaining the relational model between social banking and economic development in Iran. To achieve this overarching goal, the following four specific objectives were pursued:

1. Identifying the dimensions and components of social banking in Iran. Considering the novelty of this concept within the country's banking system, accurately recognizing its local indicators and requirements is a necessary first step.
2. Measuring the extent of social banking's impact on economic development indicators, so that the intensity and direction of this relationship can be quantitatively determined.
3. Designing a conceptual model illustrating the relationship between social banking and economic development, providing a theoretical framework for understanding this interaction.
4. Proposing operational strategies for implementing social banking in Iran, ensuring that the findings of this research can serve as a practical foundation for policymakers and banking managers.

Methodology

This study employs a mixed-method (qualitative–quantitative) approach conducted in two phases. In the qualitative phase, thematic analysis and expert interviews were used to identify the dimensions of social banking in Iran. In the quantitative phase, the structural equation modeling (SEM) method was used to test the relational model between variables. The statistical population of the study includes senior banking managers, university professors, and economic experts. Sampling was conducted using purposive and convenience sampling methods. The data collection tools consisted of semi-structured interviews and a researcher-developed questionnaire.

Findings

A) Discussion on the Dimensions of Social Banking

The findings of this research show that social banking in Iran consists of three main dimensions:

1. Social responsibility
2. Operational transparency
3. Social impact

This result aligns with the findings of Gutiérrez-Nieto et al. (2019), who identified social banking as a multi-dimensional concept. However, compared with the study by Weber and Remer (2021), which defined five dimensions for social banking, it can be said that social banking in Iran has not yet reached full maturity; the governance and environmental sustainability dimensions are less developed within the Iranian context.

B) Discussion on the Relational Model

The direct path coefficient of 0.68 between social banking and economic development indicates a strong effect of these variables on each other. This finding is consistent with that of Mohammadi et al. (2020), who reported a coefficient of 0.45, though the present result is

stronger. This difference may be attributed to the longer study period and the more comprehensive index construction employed in this research. Furthermore, this finding supports Freeman's (1984) stakeholder theory, which emphasizes the role of stakeholders in creating economic added value.

C) Discussion on Mechanisms of Influence

The results revealed that 38% of the impact of social banking on economic development occurs through an indirect pathway, mediated by social capital. This is fully aligned with Putnam's (2000) theory on the role of social capital in economic development. In other words, social banking strengthens networks of trust and social cooperation, thereby providing the foundation for sustainable economic development.

D) Discussion on the Moderating Role of Ownership

The significant difference in the impact of social banking on economic development between state-owned banks (0.58) and private banks (0.72) can be explained by the differing management structures and objectives of these institutions. This finding is consistent with the results of Kiani and Rezaei (2019), who showed that private banks possess greater flexibility in implementing social programs.

Conclusion

This research clearly demonstrates that social banking can serve as an effective and efficient strategy, complementing conventional economic policies and playing a crucial role in achieving Iran's economic development goals. The findings indicate that implementing social banking principles can improve major macroeconomic indicators such as gross domestic product (GDP), employment, and income inequality reduction. The model identified in this study shows that social banking affects economic development through two main pathways:

1. Directly, by allocating financial resources to productive sectors and infrastructure projects.
2. Indirectly, by strengthening social capital and building trust networks within society, which lay the groundwork for sustainable economic development.

The success of this approach requires serious commitment and political will from policymakers and national planners. Developing appropriate legal frameworks, establishing effective supervisory mechanisms, and designing incentive systems for banks and financial institutions are among the essential prerequisites for this process. Additionally, organizational and social cultural development, training bank managers and staff in social banking concepts, and increasing public awareness of its benefits are other key factors in ensuring successful implementation. Given Iran's specific economic conditions and the emphases found in national strategic documents, especially in the area of resistance economy, social banking appears to offer a practical and appropriate response to many of the country's current economic challenges, including income inequality, limited financial resources, and the need for sustainable development. The successful implementation of this strategy could make a significant contribution to achieving the goals set forth in Iran's development plans and national vision documents.

مقدمه

در عصر حاضر، نظام مالی جهانی با چالش‌های متعددی از جمله نابرابری‌های فزاینده، بحران‌های زیست‌محیطی و شکاف روزافزون بین بخش مالی و واقعی اقتصاد مواجه است. در این میان، بانکداری اجتماعی به عنوان پارادایمی نوظهور در حال شکل‌دهی به تحولاتی بنیادین در عرصه مالی و بانکداری است. بانکداری اجتماعی را می‌توان "نظامی مالی تعریف کرد که علاوه بر هدف سودآوری، به دنبال دستیابی به اهداف اجتماعی و زیست‌محیطی از طریق ارائه خدمات مالی مسئولانه و شفاف است" (Weber & Remer, 2021). این مفهوم در حقیقت پاسخی به ناکارآمدی‌های نظام بانکداری متعارف در توجه به ابعاد اجتماعی توسعه است. در کشورهای در حال توسعه مانند ایران، مسئله توسعه اقتصادی همواره به عنوان یکی از کلیدی‌ترین دغدغه‌های سیاست‌گذاران مطرح بوده است. با این وجود، مدل‌های سنتی توسعه اقتصادی که عمدتاً بر شاخص‌های کمی مانند رشد تولید ناخالص داخلی تأکید دارند، نتوانسته‌اند به صورت جامع به چالش‌های ساختاری اقتصاد ایران پاسخ دهند. اینجاست که بانکداری اجتماعی می‌تواند به عنوان مکملی کارآمد در کنار سیاست‌های متعارف اقتصادی ظاهر شود. بانکداری اجتماعی به عنوان رویکردی نوین در نظام‌های مالی، بر نقش بانک‌ها در تحقق اهداف اجتماعی و زیست‌محیطی، در کنار اهداف اقتصادی تأکید دارد (Weber & Remer, 2011). این الگو در پاسخ به بحران‌های مالی جهانی و نارسایی‌های نظام بانکداری متعارف شکل گرفته و در کشورهای توسعه‌یافته به عنوان ابزاری برای تلفیق مسئولیت‌پذیری اجتماعی با کارایی بازار مورد توجه قرار گرفته است (Cornée & Szafarz, 2014). با این حال، تطبیق این الگو در اقتصادهای در حال توسعه، به‌ویژه در کشورهایی با بافتار فرهنگی و مذهبی خاص، با چالش‌های نظری و عملی همراه بوده است (Nikkheslat et al., 2021). در ایران، با وجود تأکیدات قانونی بر مسئولیت اجتماعی بنگاه‌ها و نیز پیشینه‌ی بانکداری اسلامی، مطالعات تجربی اندکی به بررسی نظام‌مند ارتباط میان بانکداری اجتماعی و شاخص‌های کلان اقتصادی پرداخته‌اند (Sarlak & Hastiani, 2018). اکثر پژوهش‌های داخلی، یا بر مبنای نظری بانکداری اسلامی متمرکز بوده‌اند یا نقش بانک‌ها را در توسعه اقتصادی بدون در نظرگیری مؤلفه‌های اجتماعی سنجیده‌اند (Khodaei & Sameti, 2020). این شکاف پژوهشی، امکان ارائه‌ی الگوی بومی برای بهره‌گیری از ظرفیت‌های بانکداری اجتماعی در مسیر توسعه اقتصادی را محدود ساخته است.

از سوی دیگر، نظام بانکی ایران با مسائل ساختاری از جمله تمرکز بر تسهیلات تکلیفی، عدم شفافیت در گزارش‌دهی اجتماعی، و ضعف در تدوین شاخص‌های کمی برای اندازه‌گیری اثرات اجتماعی روبه‌رو است (Central Bank of Iran, 2022). این چالش‌ها، نه تنها قابلیت بانک‌ها برای ایفای نقش اجتماعی را کاهش داده، بلکه موجب گردیده که پیوند بین عملکرد بانک‌ها و اهدافی مانند کاهش نابرابری، اشتغال‌زایی و رشد پایدار به‌طور تجربی نادیده گرفته شود (Mansouri & Taghavi, 2019). مسئله اصلی این پژوهش از چند منظر قابل تبیین است. نخست، از منظر نظری، اگرچه ادبیات گسترده‌ای در زمینه بانکداری اجتماعی در سطح بین‌المللی تولید شده است، اما تطبیق این مفاهیم با شرایط خاص اقتصادی و اجتماعی ایران نیازمند پژوهش‌های بومی است. دوم، از منظر سیاست‌گذاری، عدم وجود درک روشن از الگوی ارتباطی بین بانکداری اجتماعی و توسعه اقتصادی در ایران، مانع از طراحی سیاست‌های مؤثر در این حوزه شده است. سوم، از منظر عملیاتی، بانک‌های ایرانی عمدتاً با چگونگی اجرا و اندازه‌گیری تأثیرات اجتماعی فعالیت‌های خود آشنا نیستند. ضرورت انجام این پژوهش را می‌توان از چند جنبه مورد بررسی قرار داد. از جنبه نظری، این پژوهش به غنای ادبیات بانکداری اجتماعی در ایران کمک می‌کند. همانطور که صفری و ناظمی (۱۳۹۹) اشاره کرده‌اند، "مطالعات در حوزه بانکداری اجتماعی در ایران هنوز در مرحله ابتدایی قرار دارد و شکاف نظری محسوسی در این زمینه مشاهده می‌شود." این پژوهش می‌کند این شکاف را پر کند. از جنبه کاربردی، یافته‌های این پژوهش می‌تواند راهنمای عمل برای بانک‌ها و نهادهای مالی ایران باشد. با شناسایی الگوی ارتباطی بین بانکداری اجتماعی و توسعه اقتصادی، بانک‌ها می‌توانند فعالیت‌های خود را در جهت تحقق اهداف توسعه‌ای سامان دهند. به عنوان مثال، مطالعه حسینی و موسوی (۱۴۰۰) نشان داده است که "تمرکز بانک‌ها بر پروژه‌های اجتماعی می‌تواند تا ۳۰٪ در بهبود شاخص‌های توسعه منطقه‌ای مؤثر باشد".

از جنبه سیاست‌گذاری، نتایج این پژوهش می‌تواند مبنای طراحی چارچوب‌های نظارتی و ساختارهای تشویقی توسط بانک مرکزی و دیگر نهادهای ناظر قرار گیرد. در شرایطی که اقتصاد ایران با تحریم‌ها و محدودیت‌های بین‌المللی مواجه است، بانکداری اجتماعی می‌تواند به عنوان ابزاری برای کاهش آسیب‌پذیری‌های اجتماعی و اقتصادی عمل کند.

این پژوهش با هدف کلی تبیین الگوی ارتباطی بین بانکداری اجتماعی و توسعه اقتصادی در ایران طراحی و اجرا شده است. برای دستیابی به این هدف اصلی، چهار هدف فرعی زیر تعقیب می‌شود:

نخست، شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های بانکداری اجتماعی در ایران است. با توجه به نوپا بودن این مفهوم در نظام بانکی کشور، شناخت دقیق شاخص‌ها و الزامات بومی آن گام اولیه ضروری به شمار می‌رود. دوم، سنجش میزان تأثیر بانکداری اجتماعی بر شاخص‌های توسعه اقتصادی است تا شدت و جهت این رابطه به صورت کمی مشخص گردد. سوم، طراحی مدل مفهومی ارتباط بین بانکداری اجتماعی و توسعه اقتصادی است که چارچوبی نظری برای درک این تعامل ارائه می‌دهد. در نهایت، چهارم، ارائه راهبردهای عملیاتی برای اجرای بانکداری اجتماعی در ایران است تا یافته‌های پژوهش بتواند مبنای عمل برای سیاست‌گذاران و مدیران بانکی قرار گیرد.

در راستای اهداف فوق، این پژوهش در پی پاسخگویی به چهار سؤال اصلی زیر است:

- **سؤال اول** به این موضوع می‌پردازد که ابعاد و مؤلفه‌های بانکداری اجتماعی در ایران کدامند؟ این سؤال درصدد است تا با شناسایی شاخص‌های بومی، تصویر روشنی از وضعیت موجود بانکداری اجتماعی در کشور ارائه دهد.
- **سؤال دوم** در جستجوی تبیین الگوی ارتباطی بین بانکداری اجتماعی و توسعه اقتصادی در ایران است. این سؤال به بررسی ساختار و شکل این رابطه و نیز شناسایی متغیرهای مؤثر بر آن می‌پردازد.
- **سؤال سوم** به بررسی مکانیزم‌های تأثیرگذاری بانکداری اجتماعی بر توسعه اقتصادی اختصاص دارد. این سؤال در پی کشف این موضوع است که بانکداری اجتماعی از چه مسیرها و سازوکارهایی بر توسعه اقتصادی اثر می‌گذارد.
- **سؤال چهارم** در پی ارائه راهبردهای عملی برای اجرای مؤثر بانکداری اجتماعی در ایران است. پاسخ به این سؤال می‌تواند نقشه راه لازم برای استقرار موفق این مفهوم در نظام بانکی کشور را ترسیم نماید.

پاسخگویی به این سؤالات، نه تنها شکاف‌های نظری موجود در ادبیات موضوع را پر می‌کند، بلکه زمینه را برای تحول در نظام بانکی کشور در جهت مسئولیت‌پذیری اجتماعی و توسعه اقتصادی پایدار فراهم می‌سازد.

پیشینه پژوهش

مرور نظام‌مند مطالعات پیشین در حوزه بانکداری اجتماعی نشان می‌دهد که این مفهوم در سطح جهانی به عنوان یک پارادایم نوین مالی شناخته شده است، در حالی که در ایران هنوز در مراحل اولیه توسعه قرار دارد. در ادامه، مهم‌ترین مطالعات انجام شده در این حوزه در دو بخش مطالعات خارجی و داخلی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

الف) مطالعات خارجی

وبر و رم (۲۰۲۱) در کتاب «بانک‌های اجتماعی و آینده مالی پایدار» به ارائه چارچوب جامعی از بانکداری اجتماعی پرداختند. آنها بانکداری اجتماعی را به عنوان «تهدای مالی که توسعه پایدار را از طریق ارائه خدمات مالی شفاف و اخلاقی تسهیل می‌کند» تعریف کردند. شولتنز (2020) در مقاله «مسئولیت اجتماعی در صنعت بانکداری» با بررسی ۱۵۰ بانک در اروپا نشان داد که بانک‌های اجتماعی نسبت به بانک‌های متعارف، سودآوری بلندمدت پایدارتری دارند. گوتیرز-نیتو و همکاران (۲۰۱۹) در مطالعه‌ای با عنوان «بانکداری اجتماعی: مفهوم و ابعاد» با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی، پنج بعد اصلی بانکداری اجتماعی را شناسایی کردند: شفافیت، مسئولیت اجتماعی، حکمرانی، تأثیرگذاری اجتماعی و پایداری محیطی. یونس (2007) در کتاب «خلق دنیایی بدون فقر» با ارائه مدل بانکداری گرامین نشان داد که چگونه وام‌های خرد می‌توانند به کاهش فقر و توانمندسازی زنان منجر شوند. وبر (۲۰۲۱) در مطالعه‌ای بر روی بانک تریودوس نشان داد که این بانک توانسته است با سرمایه‌گذاری در پروژه‌های پایدار، تا ۲۰٪ در رشد اشتغال محلی تأثیرگذار باشد. عبدالرحمان و همکاران (۲۰۲۲) در مطالعه‌ای با عنوان «بانکداری اجتماعی و توسعه کشاورزی: شواهدی از مالزی» نشان دادند که بانکداری اسلامی به عنوان شکلی از بانکداری اجتماعی، توانسته است تا ۳۰٪ در افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی مؤثر باشد.

ب) مطالعات داخلی

براتی و همکاران (۱۴۰۰) در مطالعه‌ای با عنوان «نقش بانکداری اجتماعی در توسعه پایدار ایران» به ارائه مدل مفهومی بانکداری اجتماعی در ایران پرداختند. آنها دریافتند که بانکداری اجتماعی در ایران بیشتر بر بعد مسئولیت اجتماعی متمرکز است. صفری و ناظمی (۱۳۹۹) در مقاله «بانکداری اجتماعی در ایران: چالش‌ها و فرصت‌ها» به تحلیل موانع اجرای بانکداری اجتماعی در ایران پرداختند. آنها «فقدان چارچوب قانونی» و «کمبود آگاهی عمومی» را به عنوان اصلی‌ترین موانع شناسایی کردند. حسینی و موسوی (۱۴۰۰) در مطالعه‌ای با عنوان «تأثیر بانکداری اجتماعی بر کاهش نابرابری درآمدی در ایران» با استفاده از داده‌های پانل ۲۸ استان ایران نشان دادند که فعالیت‌های اجتماعی بانک‌ها توانسته است ضریب جینی را به طور متوسط ۰۰۰۲ واحد کاهش دهد. کیانی و رضایی (۱۳۹۸) در پژوهش «واکاوی مسئولیت اجتماعی بانک‌های ایرانی» با تحلیل محتوای گزارش‌های سالانه بانک‌ها دریافتند که بانک‌های خصوصی نسبت به بانک‌های دولتی توجه بیشتری به مسئولیت اجتماعی دارند. محمدی و همکاران (۱۳۹۹) در مطالعه‌ای با عنوان «رابطه بین بانکداری اجتماعی و توسعه اقتصادی در ایران» با استفاده از روش ARDL نشان دادند که افزایش یک واحد در شاخص بانکداری اجتماعی، منجر به افزایش ۰۰۴۵ واحدی در شاخص توسعه اقتصادی می‌شود.

مرور پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که اگرچه بانکداری اجتماعی در سطح بین‌المللی به عنوان یک پارادایم نوین شناخته شده است، اما در ایران هنوز در مرحله ابتدایی قرار دارد. مطالعات خارجی عمدتاً بر جنبه‌های عملیاتی و اندازه‌گیری تأثیرات اجتماعی متمرکز بوده‌اند، در حالی که مطالعات داخلی بیشتر به بررسی توصیفی و شناسایی موانع پرداخته‌اند. این پژوهش با هدف پر کردن شکاف‌های موجود، به ارائه الگوی ارتباطی بانکداری اجتماعی و توسعه اقتصادی در ایران می‌پردازد.

مبانی نظری بانکداری اجتماعی

بانکداری اجتماعی به عنوان یک پارادایم نوین در نظام مالی جهانی، رویکردی است که در آن «اهداف اجتماعی» و «پاسخگویی به ذی‌نفعان» در کنار «سودآوری اقتصادی» قرار می‌گیرد. (Weber & Remer, 2021) این مفهوم، پاسخی به ناکامی‌های نظام بانکداری متعارف در بحران‌های مالی و افزایش نابرابری‌های اجتماعی است. این بخش به تشریح مبانی نظری، ابعاد، تاریخچه و چارچوب‌های مفهومی بانکداری اجتماعی می‌پردازد.

بانکداری اجتماعی: به نظامی مالی اطلاق می‌شود که هدف اصلی آن، ارائه خدمات مالی به گونه‌ای است که منجر به توسعه پایدار، کاهش نابرابری و افزایش رفاه اجتماعی شود. (Scholten, 2020) در این مدل، بانک‌ها نه تنها به سهامداران، بلکه به جامعه، محیط زیست و نسل‌های آینده نیز پاسخگو هستند.

مسئولیت اجتماعی بانک‌ها: به عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از بانکداری اجتماعی، عبارت است از تعهد بانک به رفتار اخلاقی و مشارکت در توسعه اقتصادی همزمان با بهبود کیفیت زندگی نیروی کار، جامعه محلی و کل جامعه. (Carroll, 1991)

سرمایه اجتماعی: شبکه‌های روابط مبتنی بر اعتماد و هنجارهای اجتماعی که بانکداری اجتماعی سعی در تقویت آن‌ها دارد تا از این طریق به توسعه اقتصادی دست یابد. (Putnam, 2000)

تاریخچه و سیر تکامل بانکداری اجتماعی

ریشه‌های تاریخی بانکداری اجتماعی را می‌توان در دو سنت متفاوت جستجو کرد: «صندوق‌های قرض‌الحسنه» در جوامع اسلامی و «تعاونی‌های اعتباری» در اروپای قرن نوزدهم (براتی و همکاران، ۱۴۰۰). این نهادهای اولیه اگرچه در بافتارهای فرهنگی متفاوت شکل گرفتند، اما همگی بر اصول همبستگی اجتماعی، اعتماد متقابل و حمایت از اقشار کم‌درآمد تأکید داشتند. صندوق‌های قرض‌الحسنه بر پایه ارزش‌های اسلامی و تعاونی‌های اعتباری بر مبنای اصول خودیاری و مسئولیت جمعی بنا نهاده شدند و پایه‌های اولیه بانکداری مبتنی بر اخلاق را پی ریختند.

در دوره معاصر، بانکداری اجتماعی با ظهور نهادهای پیشگامی مانند بانک گرامین (Grameen Bank) در بنگلادش تحول یافت. این بانک که در سال ۱۹۸۳ توسط محمد یونس تأسیس شد، با ارائه وام‌های خرد به زنان فقیر، اثبات کرد که می‌توان خدمات مالی را با اهداف اجتماعی تلفیق کرد. (Yunus, 2007) مدل بانک گرامین نه تنها به کاهش فقر کمک شایانی کرد، بلکه پارادایم جدیدی در نظام مالی جهانی ایجاد نمود که بر مسئولیت اجتماعی و توانمندسازی اقتصادی تأکید داشت. همزمان، در اروپا، بانک‌هایی مانند

تریودوس بانک در هلند (تأسیس ۱۹۸۰) به ظهور رسیدند که بر شفافیت کامل و تأمین مالی پروژه‌های پایدار اجتماعی و زیست‌محیطی تمرکز داشتند. (Weber & Remer, 2021) این بانک با ایجاد پیوند مستقیم بین پس‌اندازکنندگان و پروژه‌های اجتماعی، الگویی نوین از بانکداری شفاف و مسئولیت‌پذیر را معرفی کرد که در سراسر اروپا گسترش یافت. در دو دهه اخیر، بانکداری اجتماعی به تدریج از حاشیه به متن نظام مالی جهانی حرکت کرده و به عنوان یک پارادایم پذیرفته شده در صنعت بانکداری تثبیت شده است. (Scholtens, 2020) امروزه شاهد ظهور نسل جدیدی از مؤسسات مالی اجتماعی هستیم که از فناوری‌های دیجیتال برای گسترش دسترسی به خدمات مالی مسئولانه استفاده می‌کنند و مفاهیم سنتی بانکداری اجتماعی را با نوآوری‌های عصر دیجیتال تلفیق می‌نمایند.

ابعاد و مؤلفه‌های بانکداری اجتماعی

بانکداری اجتماعی دارای پنج بعد اصلی است که در پژوهش‌های مختلف به آن‌ها اشاره شده است. (Gutiérrez-Nieto et al., 2019):

۱. **شفافیت:** ارائه اطلاعات دقیق و قابل فهم به مشتریان درباره شرایط مالی و تأثیرات اجتماعی فعالیت‌ها.
۲. **مسئولیت‌پذیری اجتماعی:** پاسخگویی به جامعه در قبال تصمیمات و اقدامات بانک.
۳. **تأمین مالی اخلاقی:** سرمایه‌گذاری در پروژه‌های سازنده، زیست‌محیطی و اجتماعی و اجتناب از سرمایه‌گذاری در صنایع مخرب (مانند سلاح، دخانیات).
۴. **تمرکز بر توسعه محلی:** حمایت از کسب‌وکارهای کوچک و محلی و پروژه‌های زیرساختی در مناطق محروم.
۵. **حکمرانی خوب:** وجود مکانیزم‌های نظارتی شفاف و مشارکت ذی‌نفعان در فرآیند تصمیم‌گیری.

مبانی نظری

برای درک بهتر بانکداری اجتماعی، باید آن را در چارچوب چندین نظریه کلان اقتصادی و اجتماعی تحلیل کرد:

نظریه ذی‌نفعان

این نظریه که توسط فریمن در سال ۱۹۸۴ میلادی ارائه شد، یک چارچوب اساسی در مدیریت و اخلاق کسب‌وکار محسوب می‌شود. بر اساس این نظریه، هر سازمانی علاوه بر سهامداران، در قبال گروه‌های متعددی مسئولیت دارد که تحت تأثیر فعالیت‌های آن قرار می‌گیرند. این گروه‌ها شامل کارکنان، مشتریان، تأمین‌کنندگان، جامعه محلی، محیط زیست و نهادهای قانونی می‌شوند. فریمن استدلال می‌کند که موفقیت بلندمدت یک سازمان در گرو تعادل‌بخشی به منافع تمام این ذی‌نفعان است، نه فقط تمرکز انحصاری بر حداکثرسازی سود سهامداران. (Freeman, 1984) در حوزه بانکداری، این نظریه به این معناست که بانک‌ها باید فراتر از نقش سنتی خود به عنوان مؤسسات انتفاعی عمل کنند. آن‌ها می‌بایست تأثیرات اجتماعی و زیست‌محیطی فعالیت‌های خود را نیز مدنظر قرار دهند. برای نمونه، یک بانک با در نظرگیری نظریه ذی‌نفعان، نه تنها به سودآوری، بلکه به عادلانه بودن شرایط کاری کارکنان، شفافیت در تعامل با مشتریان، مشارکت در توسعه محلی و کاهش اثرات منفی زیست‌محیطی پروژه‌های مالی خود متعهد است. این نگاه کل‌نگر، اساس شکل‌گیری بانکداری مسئولیت‌پذیر است. بانکداری اجتماعی را می‌توان تجلی عملی و عینی این نظریه در صنعت بانکداری دانست. در این مدل، بانک به صورت فعالانه در پی ایجاد تعادل بین اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی است. برای مثال، یک بانک اجتماعی با ارائه وام‌های دارای نرخ ترجیحی به کسب‌وکارهای سبز، یا سرمایه‌گذاری در پروژه‌های عام‌المنفعه، منافع جامعه و محیط زیست را در کنار منافع سهامداران پیش می‌برد. بنابراین، نظریه ذی‌نفعان پشتوانه نظری محکمی برای توجیه و تبیین ضرورت حرکت به سمت بانکداری اجتماعی فراهم می‌کند.

نظریه توسعه پایدار

بر اساس تعریف کلاسیک ارائه شده توسط کمیسیون برانتلند در سال ۱۹۸۷، توسعه پایدار به روندی اطلاق می‌شود که نیازهایی نسل حاضر را بدون به خطر انداختن توانایی نسل‌های آینده در برآوردن نیازهایشان تأمین کند. این نظریه بر سه رکن اصلی اقتصاد، جامعه و محیط زیست استوار است و بر تعامل متوازن این ارکان تأکید دارد. در حقیقت، توسعه پایدار به دنبال ایجاد تعادل بین پیشرفت اقتصادی، عدالت اجتماعی و حفاظت از محیط زیست است، به گونه‌ای که منابع طبیعی برای آیندگان نیز حفظ شود.

(World Commission on Environment and Development [WCED], 1987) در این چارچوب، بانکداری اجتماعی به عنوان یک راهبرد مالی نوین، نقش بسزایی در تحقق اهداف توسعه پایدار ایفا می‌کند. این رویکرد با تخصیص منابع مالی به پروژه‌های پایدار، سرمایه‌گذاری در بخش‌های سازنده و اجتناب از فعالیت‌های مخرب زیست‌محیطی، در واقع به عنوان پلی بین نظام مالی و اهداف توسعه پایدار عمل می‌کند. بانک‌های اجتماعی با اولویت‌دهی به پروژه‌هایی که علاوه بر توجیه اقتصادی، دارای آثار اجتماعی مثبت و کمترین آسیب زیست‌محیطی هستند، گام‌های عملی در جهت اجرایی کردن نظریه توسعه پایدار برمی‌دارند. بانکداری اجتماعی با مکانیزم‌های مختلفی در خدمت تحقق توسعه پایدار قرار می‌گیرد. از جمله این مکانیزم‌ها می‌توان به ارائه تسهیلات ویژه برای پروژه‌های انرژی‌های تجدیدپذیر، سرمایه‌گذاری در کسب‌وکارهای سبز، اعطای وام‌های کم‌بهره به طرح‌های اجتماعی و توسعه زیرساخت‌های پایدار اشاره کرد. این اقدامات نه تنها به تأمین نیازهای کنونی جامعه کمک می‌کند، بلکه با حفظ سرمایه‌های طبیعی و کاهش آلاینده‌ها، زمینه را برای توسعه نسل‌های آینده نیز فراهم می‌سازد. بنابراین، بانکداری اجتماعی را می‌توان ابزار مالی کارآمدی برای دستیابی به اهداف توسعه پایدار دانست.

نظریه سرمایه اجتماعی

بر اساس تعریف رابرت پاتنام (۲۰۰۰)، سرمایه اجتماعی به «شبکه‌های اجتماعی، هنجارهای معامله متقابل و قابلیت اعتماد ناشی از آن» اطلاق می‌شود. این نظریه تأکید می‌کند که روابط اجتماعی و شبکه‌های مبتنی بر اعتماد، همچون سایر اشکال سرمایه، دارای ارزش اقتصادی و اجتماعی هستند. پاتنام استدلال می‌کند که سرمایه اجتماعی با تسهیل همکاری و کاهش هزینه‌های مبادله، بستری ضروری برای توسعه اقتصادی و اجتماعی فراهم می‌آورد. (Putnam, 2000).

بانکداری اجتماعی به‌طور مستقیم در تقویت و گسترش سرمایه اجتماعی نقش ایفا می‌کند. این نظام بانکداری با شفافیت در عملیات، مسئولیت‌پذیری در قبال جامعه و تأمین مالی پروژه‌های جمعی، به ایجاد و تحکیم اعتماد عمومی کمک شایانی می‌نماید. برای نمونه، هنگامی که یک بانک با حمایت از تعاونی‌های محلی یا پروژه‌های توسعه اجتماعی، فرصت‌های همکاری مشترک را فراهم می‌سازد، در واقع در حال تقویت شبکه‌های اجتماعی و هنجارهای اعتماد است که هسته اصلی سرمایه اجتماعی محسوب می‌شوند. افزایش سرمایه اجتماعی از طریق بانکداری اجتماعی، به نوبه خود بستر لازم برای توسعه اقتصادی پایدار را فراهم می‌کند. سرمایه اجتماعی بالا با کاهش هزینه‌های نظارتی و قراردادی، افزایش نرخ مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی و تسهیل انتشار اطلاعات، کارایی اقتصادی را به‌طور چشمگیری بهبود می‌بخشد. بنابراین، بانکداری اجتماعی از طریق این مکانیزم غیرمستقیم، نه تنها به تقویت پیوندهای اجتماعی می‌پردازد، بلکه به عنوان موتور محرکی برای توسعه اقتصادی عمل می‌کند و چرخه‌ی مثبتی از اعتماد و رونق اقتصادی ایجاد می‌نماید.

اقتصاد نهادی جدید

این مکتب فکری که به‌ویژه با آثار داگلاس نورث (۱۹۹۰) شناخته می‌شود، استدلال می‌کند که نهادها — اعم از قوانین رسمی، هنجارهای اجتماعی و عرف‌ها — نقش تعیین‌کننده‌ای در عملکرد اقتصادی دارند. بر خلاف نگاه سنتی اقتصاد که بر متغیرهای خالص اقتصادی تأکید می‌ورزد، این مکتب بر این باور است که نهادها با تعریف قواعد بازی، هزینه‌های مبادله را کاهش داده و زمینه را برای همکاری و تخصص‌گرایی کارآمد فراهم می‌کنند. به بیان ساده، کیفیت نهادها است که سرعت و جهت توسعه اقتصادی را رقم می‌زند. (North, 1990). در این چارچوب، بانکداری اجتماعی به‌عنوان یک نهاد مالی نوظهور و مکمل عمل می‌کند. این نهاد با تعریف هنجارهای جدیدی مانند شفافیت در گزارش‌دهی، مسئولیت‌پذیری در قبال جامعه و اولویت‌دهی به تأمین مالی اخلاقی، قواعدی فراتر از استانداردهای متعارف بانکداری ایجاد می‌نماید. این هنجارها با تقویت اعتماد بین بازیگران اقتصادی، عدم قطعیت را کاهش داده و فضایی قابل‌پیش‌بینی برای فعالیت‌های اقتصادی فراهم می‌سازند. در واقع، بانکداری اجتماعی یک "قاعده‌سازی خودخواسته" در نظام مالی محسوب می‌شود.

حاصل این نهادسازی، کاهش محسوس هزینه‌های مبادله در اقتصاد است. هنگامی که اعتماد ناشی از بانکداری اجتماعی گسترش یابد، نیاز به نظارت‌های پرهزینه، وثیقه‌های سنگین و فرآیندهای طولانی بررسی کمتر می‌شود. این امر سرعت گردش منابع مالی را افزایش داده و سرمایه‌گذاری در بخش‌های مولد را تسهیل می‌کند. بنابراین، بانکداری اجتماعی نه تنها یک خدمت‌دهنده مالی، بلکه یک "نهادساز" مؤثر است که با تغییر قواعد حاکم بر تعاملات اقتصادی، زمینه را برای توسعه پایدار و همه‌جانبه فراهم می‌نماید.

چارچوب نظری پژوهش: تبیین نقش بانکداری اجتماعی در توسعه اقتصادی

چارچوب نظری حاضر با تلفیق چهار نظریه کلان، الگویی مفهومی برای تحلیل رابطه بین بانکداری اجتماعی و توسعه اقتصادی ارائه می‌نماید. این چارچوب بر اساس مفاهیم بنیادین نظریه ذی‌نفعان (Freeman, 1984)، نظریه توسعه پایدار (WCED, 1987)، نظریه سرمایه اجتماعی (Putnam, 2000) و اقتصاد نهادی جدید (North, 1990) استوار شده است.

- **بانکداری اجتماعی به عنوان نهادی کارآمد:** بر اساس اقتصاد نهادی جدید (North, 1990)، بانکداری اجتماعی یک نهاد مالی نوین محسوب می‌شود که با ایجاد هنجارهای اعتماد و شفافیت، هزینه‌های مبادله را کاهش داده و کارایی نظام اقتصادی را افزایش می‌دهد.
- **گسترش دایره مسئولیت‌پذیری:** مطابق نظریه ذی‌نفعان (Freeman, 1984)، بانکداری اجتماعی با به رسمیت شناختن حقوق کلیه ذی‌نفعان از جمله جامعه، محیط زیست و نسل‌های آینده، مسئولیت‌پذیری سازمانی را به سطحی فراتر از سودآوری صرف ارتقاء می‌دهد.
- **تقویت سرمایه اجتماعی:** بر مبنای نظریه سرمایه اجتماعی (Putnam, 2000)، بانکداری اجتماعی با شفافیت عملیاتی و تأمین مالی پروژه‌های جمعی، شبکه‌های اعتماد اجتماعی را تقویت نموده و بستر لازم برای توسعه اقتصادی را فراهم می‌سازد.
- **تحقق توسعه پایدار:** همسو با نظریه توسعه پایدار (WCED, 1987)، بانکداری اجتماعی با تخصیص منابع به پروژه‌های پایدار و توجه همزمان به ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی، در مسیر تحقق توسعه متوازن گام برمی‌دارد.

الگوی مفهومی ارتباط بانکداری اجتماعی و توسعه اقتصادی

این چارچوب نظری نشان می‌دهد که بانکداری اجتماعی از سه مسیر اصلی بر توسعه اقتصادی تأثیر می‌گذارد:

مسیر مستقیم: بانکداری اجتماعی از طریق تخصیص منابع مالی به بخش‌های مولد و پروژه‌های زیربنایی، به طور مستقیم بر شاخص‌های توسعه اقتصادی اثر می‌گذارد.

مسیر غیرمستقیم نهادی: با کاهش هزینه‌های مبادله و افزایش کارایی نظام اقتصادی (مبتنی بر اقتصاد نهادی جدید)

مسیر غیرمستقیم اجتماعی: از طریق تقویت سرمایه اجتماعی و ایجاد شبکه‌های اعتماد (مبتنی بر نظریه سرمایه اجتماعی)

سنتز نهایی: چارچوب حاضر نشان می‌دهد که بانکداری اجتماعی به عنوان یک نهاد مالی نوین، با تلفیق اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی، نه تنها به توسعه اقتصادی کمک می‌کند، بلکه کیفیت و پایداری این توسعه را نیز تضمین می‌نماید. این چارچوب می‌تواند مبنای مناسبی برای طراحی شاخص‌های بانکداری اجتماعی و سنجش تأثیرات آن بر توسعه اقتصادی باشد.

تجربیات بین‌المللی بانکداری اجتماعی

تجارب جهانی در حوزه بانکداری اجتماعی نشان می‌دهد که نهادهای مالی می‌توانند همزمان به اهداف اقتصادی و اجتماعی دست یابند. بررسی الگوهای موفق بین‌المللی می‌تواند چارچوبی ارزشمند برای توسعه بانکداری اجتماعی در ایران فراهم کند. بانک تریدوس (هلند) به عنوان پیشگام بانکداری پایدار، تنها در پروژه‌هایی سرمایه‌گذاری می‌کند که دارای تأثیرات مثبت اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی قابل اندازه‌گیری باشند. مدل عملیاتی این بانک مبتنی بر شفافیت کامل است، به طوری که مشتریان دقیقاً از مسیر تخصیص منابع مالی خود آگاه هستند. این بانک با انتشار سالانه "گزارش تأثیر"، عملکرد خود را بر اساس شاخص‌های کمی توسعه پایدار ارزیابی و گزارش می‌دهد (Weber, 2021). تجربه تریدوس نشان می‌دهد که شفافیت می‌تواند به عنوان یک مزیت رقابتی در جذب سپرده‌گذاران مسئولیت‌پذیر عمل کند. بانک گرامین (بنگلادش) با ارائه وام‌های خرد بدون وثیقه به زنان فقیر روستایی، الگوی جدیدی از بانکداری اجتماعی را معرفی کرده است. این بانک بر اساس تشکیل "گروه‌های همبسته" و اعتماد به جای وثیقه‌های فیزیکی فعالیت می‌کند. مطالعات نشان می‌دهند این مدل نه تنها نرخ بازپرداخت بالایی (حدود ۹۸٪ داشته)، بلکه به کاهش فقر، بهبود سواد مالی و توانمندسازی زنان منجر شده است (Yunus, 2007). تجربه گرامین اثبات می‌کند که جمعیت‌های محروم از خدمات مالی می‌توانند به مشتریان بانکی قابل اعتماد تبدیل شوند.

بانک اتیکا (ایتالیا) بر دموکراسی در حکمرانی، شفافیت مطلق و تأمین مالی بخش اقتصاد اجتماعی تمرکز دارد. ساختار مالکیت مشارکتی این بانک امکان حضور مؤثر مشتریان و کارکنان در تصمیم‌گیری‌های کلان را فراهم می‌سازد. پرتفوی اعتباری این بانک به‌طور کامل به پروژه‌های دارای تأییدیه اخلاقی-اجتماعی اختصاص یافته است. (Banca Etica, 2023) این تجربه نشان می‌دهد که مکانیسم‌های حکمرانی شفاف و مشارکتی می‌تواند از تمرکز قدرت جلوگیری کرده و سرمایه را به سوی بخش‌های دارای ارزش اجتماعی هدایت کند. بانک GLS آلمان به عنوان یکی از بانک‌های اجتماعی پیشرو در اروپا، بر تأمین مالی پروژه‌های فرهنگی، آموزشی و زیست‌محیطی تمرکز دارد. این بانک با ایجاد «صندوق‌های موضوعی» این امکان را برای مشتریان فراهم می‌سازد تا سرمایه‌گذاری خود را به حوزه‌های خاصی مانند مدارس آزاد، انرژی‌های تجدیدپذیر و مسکن پایدار هدایت کنند (GLS Bank, 2022). این مدل نشان می‌دهد که تخصصی‌سازی پرتفوی می‌تواند توسعه متوازن منطقه‌ای را تسهیل نماید. بانک اسلامی دهکده (اندونزی) با ترکیب اصول بانکداری اسلامی و بانکداری اجتماعی، خدمات مالی خرد را به جامعه روستایی ارائه می‌دهد. این بانک با استفاده از مکانیسم‌های مالی اسلامی مانند مضاربه و مشارکت، وام‌های کوچک برای فعالیت‌های تولیدی اعطا می‌کند (Ismal, 2018). این تجربه می‌تواند الگویی مناسب برای ایران باشد که هم دارای بافت اسلامی است و هم نیازمند توسعه روستایی. سایر تجربیات قابل توجه شامل بانک ملی توسعه کشاورزی و روستایی هند در تأمین مالی بخش کشاورزی، بانک اجتماعی کانادا در سرمایه‌گذاری مسئولانه محلی، و بانک توسعه شهری برزیل در توسعه منطقه‌ای می‌باشد.

جمع‌بندی و درس‌های کلیدی برای ایران:

۱. شفافیت و گزارش‌دهی: ایجاد سیستم شفاف گزارش‌دهی تأثیر اجتماعی در بانک‌های ایرانی
۲. حکمرانی مشارکتی: تشکیل کمیته‌های اخلاقی متشکل از ذینفعان مختلف در ساختار تصمیم‌گیری بانک‌ها
۳. تأمین مالی هدفمند: توسعه محصولات مالی ویژه برای بخش‌هایی مانند کشاورزی پایدار، انرژی‌های تجدیدپذیر و صنایع فرهنگی
۴. سازوکارهای اعتبارسنجی جایگزین: استفاده از روش‌های نوین ارزیابی اعتباری مبتنی بر شخصیت و گروه‌های همبسته
۵. تلفیق الگوهای اسلامی و اجتماعی: ترکیب اصول بانکداری اسلامی با بانکداری اجتماعی برای ایجاد الگوی بومی

تجربیات بین‌المللی در بانکداری اجتماعی

تجربیات موفق بین‌المللی در حوزه بانکداری اجتماعی، الگوهای متنوعی را برای تلفیق اهداف اجتماعی با کارایی مالی ارائه داده‌اند. بررسی این تجارب می‌تواند چارچوب‌های مفهومی و عملیاتی ارزشمندی برای توسعه بانکداری اجتماعی در بسترهای ملی مختلف فراهم آورد. در این بخش، سه الگوی شاخص جهانی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

بانک تریودوس (هلند): الگوی شفافیت و تأثیرگذاری هدفمند

بانک تریودوس به‌عنوان پیشگام بانکداری پایدار در اروپا، تنها در پروژه‌هایی سرمایه‌گذاری می‌کند که تأثیرات مثبت اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی قابل‌اندازه‌گیری داشته باشند. مدل کسب‌وکار این بانک بر «شفافیت مطلق» استوار است؛ به‌گونه‌ای که مشتریان دقیقاً می‌دانند منابع مالی آن‌ها در چه بخش‌هایی (مانند انرژی‌های تجدیدپذیر، کشاورزی ارگانیک یا پروژه‌های اجتماعی) تخصیص می‌یابد. این بانک با انتشار سالانه «گزارش تأثیر»، عملکرد خود را بر اساس شاخص‌های کمی توسعه پایدار ارزیابی می‌کند. (Weber, 2021) این تجربه نشان می‌دهد که شفافیت نه تنها به افزایش اعتماد عمومی می‌انجامد، بلکه می‌تواند به عنوان یک مزیت رقابتی در جذب سپرده‌گذاران آگاه به مسئولیت اجتماعی عمل کند.

بانک گرامین (بنگلادش): الگوی مالی خرد و توانمندسازی پایه‌ای

بانک گرامین، با الگوی نوآورانه اعتبارات خرد بدون وثیقه، انقلابی در بانکداری اجتماعی ایجاد کرده است. تمرکز اصلی این بانک بر توانمندسازی زنان روستایی از طریق گروه‌های همبسته و ارائه وام‌های کوچک برای فعالیت‌های درآمدزاست. مطالعات نشان داده که این مدل نه تنها نرخ بازپرداخت بالایی (حدود ۹۸٪) داشته، بلکه به کاهش فقر، بهبود سواد مالی و تقویت نقش زنان در تصمیم‌گیری‌های اقتصادی خانوار منجر شده است. (Yunus, 2007) تجربه گرامین مؤید آن است که «اعتماد» به جای وثیقه‌های فیزیکی می‌تواند پایه عملیات بانکی قرار گیرد و جمعیت‌های محروم از خدمات مالی را به چرخه اقتصاد رسمی وصل کند.

بانک ایتیکا (ایتالیا): الگوی حکمرانی دموکراتیک و اقتصاد اجتماعی

بانک ایتیکا بر اساس اصول دموکراسی در حکمرانی، شفافیت در عملیات و تأمین مالی بخش اقتصاد اجتماعی (اقتصاد تعاونی، انجمن‌های غیرانتفاعی و شرکت‌های اجتماعی) تأسیس شده است. ویژگی متمایز این بانک، ساختار مالکیت مشارکتی آن است که در آن هم مشتریان و هم کارکنان در تصمیم‌گیری‌های کلان بانک نقش دارند. پرتفوی اعتباری بانک ایتیکا به‌طور کامل بر پروژه‌هایی متمرکز است که دارای تأییدیه‌های اخلاقی-اجتماعی هستند (Banca Etica, 2023). این تجربه گویای آن است که بانکداری اجتماعی می‌تواند با مکانیسم‌های حکمرانی شفاف و مشارکتی، از تمرکز قدرت جلوگیری کرده و سرمایه را به سوی بخش‌های دارای ارزش اجتماعی هدایت کند.

تجربه قابل تعمیم: بانک فرهنگ (آلمان) و نقش توسعه منطقه‌ای

افزون بر موارد فوق، بانک فرهنگ آلمان (GLS Bank) نمونه دیگری از بانکداری اجتماعی است که بر تأمین مالی پروژه‌های فرهنگی، آموزشی و اکولوژیک تمرکز دارد. این بانک با ایجاد «صندوق‌های موضوعی» امکان سرمایه‌گذاری هدفمند مشتریان در حوزه‌های خاص (مانند مدارس آزاد، انرژی بادی و مسکن پایدار) را فراهم می‌سازد (GLS Bank, 2022). این مدل نشان می‌دهد که تخصصی‌سازی پرتفوی و ایجاد سازوکارهای مشارکت مردمی می‌تواند توسعه متوازن منطقه‌ای را تسهیل کند.

بانک اسلامی دهکده (اندونزی)

بانک اسلامی دهکده (اندونزی) با ترکیب اصول بانکداری اسلامی و بانکداری اجتماعی، خدمات مالی خرد را به جامعه روستایی ارائه می‌دهد. این بانک با استفاده از مکانیسم‌های مالی اسلامی مانند مضاربه و مشارکت، وام‌های کوچک برای فعالیت‌های تولیدی اعطا می‌کند (Ismail, 2018). این تجربه می‌تواند الگویی مناسب برای ایران باشد که هم دارای بافت اسلامی است و هم نیازمند توسعه روستایی. سایر تجربیات قابل توجه شامل بانک ملی توسعه کشاورزی و روستایی هند در تأمین مالی بخش کشاورزی، بانک اجتماعی کانادا در سرمایه‌گذاری مسئولانه محلی، و بانک توسعه شهری برزیل در توسعه منطقه‌ای می‌باشد.

در نتیجه: از تجربیات جهانی بانکداری اجتماعی می‌توان چند درس کلیدی برای ایران استخراج کرد:

- شفافیت و گزارش‌دهی تأثیر (به‌ویژه در بانک‌های دولتی و خصوصی ایران) می‌تواند به ابزاری برای پاسخگویی اجتماعی تبدیل شود.
- ساختارهای حکمرانی مشارکتی (مانند کمیته‌های اخلاقی متشکل از ذینفعان) می‌تواند در تصمیم‌گیری‌های اعتباری بانک‌های ایرانی ادغام شود.
- تأمین مالی هدفمند بخش‌های خاص (مانند کشاورزی پایدار، صنایع فرهنگی و انرژی‌های تجدیدپذیر) با استفاده از مدل‌های موفق بانک‌های اجتماعی اروپایی قابل الگوبرداری است.
- سازوکارهای اعتبارسنجی جایگزین (مانند وام گروهی و ارزیابی شخصیت اعتباری) از تجربه بانک گرامین می‌تواند برای خدمات‌رسانی به جمعیت فاقد سابقه اعتباری در ایران اقتباس شود.

بانکداری اجتماعی در ایران: وضعیت موجود

در ایران، اگرچه عبارت «بانکداری اجتماعی» به صورت رسمی و مدون به کار نمی‌رود، اما بسیاری از اقدامات بانک‌ها در چارچوب «مسئولیت اجتماعی شرکتی» قابل دسته‌بندی است (کیانی و رضایی، ۱۳۹۸). برای مثال:

- اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه اشتغالزایی به مددجویان کمیته امداد.
- مشارکت بانک‌ها در پروژه‌های عام‌المنفعه مانند ساخت مدارس و بیمارستان‌ها.
- راه‌اندازی «صندوق‌های قرض‌الحسنه» در سطح محلات.

با این حال، چالش اصلی در ایران، عدم وجود یک چارچوب نظری و استراتژی یکپارچه در سطح کلان است. فعالیت‌های اجتماعی بانک‌ها اغلب پراکنده، ارتجاعی و فاقد سیستم پایش و ارزیابی اثرات اجتماعی است (صفری و ناظمی، ۱۳۹۹).

در نتیجه بانکداری اجتماعی به عنوان یک پارادایم نوین، از تلفیق اخلاق، اقتصاد و مسئولیت‌پذیری اجتماعی شکل گرفته است. مبانی نظری قوی از جمله نظریه ذی‌نفعان و توسعه پایدار از آن پشتیبانی می‌کنند. تجربیات موفق بین‌المللی نشان می‌دهد که این

مدل بانکداری می‌تواند به عنوان موتور محرکی برای توسعه اقتصادی فراگیر عمل کند. برای اجرای موفق این مدل در ایران، لازم است ابتدا چارچوب نظری و حقوقی آن تدوین و بسترهای فرهنگی و نهادی لازم فراهم گردد.

روش

این پژوهش از نوع تحقیقات آمیخته (کیفی-کمی) است که در دو فاز انجام می‌شود. در فاز کیفی، با استفاده از روش تحلیل مضمون و مصاحبه با خبرگان، ابعاد بانکداری اجتماعی در ایران شناسایی می‌شود. در فاز کمی، با استفاده از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری، الگوی ارتباطی بین متغیرها مورد آزمون قرار می‌گیرد. جامعه آماری پژوهش شامل مدیران ارشد بانکی، اساتید دانشگاه و کارشناسان اقتصادی است. نمونه‌گیری به روش هدفمند و در دسترس انجام می‌شود. ابزار گردآوری داده‌ها شامل مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و پرسشنامه محقق‌ساخته است.

تعاریف مفهومی و عملیاتی

- تعریف مفهومی: "نظام مالی که با تکیه بر اصول اخلاقی، اجتماعی و زیست‌محیطی، به ارائه خدمات مالی می‌پردازد و هدف نهایی آن ایجاد توازن بین سودآوری و مسئولیت اجتماعی است".
- تعریف عملیاتی: "در این پژوهش، بانکداری اجتماعی از طریق شاخص‌هایی مانند میزان سرمایه‌گذاری در پروژه‌های اجتماعی، شفافیت مالی و گزارش‌دهی سنجش می‌شود".

توسعه اقتصادی

- تعریف مفهومی: "فرآیند بهبود شاخص‌های کمی و کیفی زندگی از طریق رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ارتقای رفاه اجتماعی".
- تعریف عملیاتی: "در این پژوهش، توسعه اقتصادی از طریق شاخص‌هایی مانند رشد تولید ناخالص داخلی، ضریب جینی و نرخ اشتغال سنجیده می‌شود".

یافته‌ها

یافته‌های توصیفی

در این پژوهش، داده‌های مربوط به 16 بانک فعال در ایران (شامل 8 بانک دولتی و 8 بانک خصوصی) طی دوره 10 ساله 1390-1400 جمع‌آوری شد. شاخص‌های بانکداری اجتماعی در سه بعد اصلی سنجش شد:

- **مسئولیت اجتماعی** (با 8 شاخص شامل کمک‌های خیریه، سرمایه‌گذاری در پروژه‌های اجتماعی، آموزش مشتریان و...)

- **شفافیت عملیاتی** (با 5 شاخص شامل افشای اطلاعات، گزارش‌دهی اجتماعی و...)

- **تأثیرگذاری اجتماعی** (با 6 شاخص شامل ایجاد اشتغال، کاهش نابرابری و...)

نتایج آمار توصیفی نشان داد که بانک‌های خصوصی در شاخص شفافیت عملیاتی (میانگین 5/68) و بانک‌های دولتی در شاخص مسئولیت اجتماعی (میانگین 3/73) عملکرد بهتری داشته‌اند.

یافته‌های استنباطی

الف) آزمون برازش مدل

مدل پژوهش با استفاده از نرم‌افزار SmartPLS مورد تحلیل قرار گرفت. شاخص‌های برازش مدل عبارت بودند از:

$$RMSEA = 0/43$$

$$CFI = 0/952$$

$$GFI = 0/934$$

که نشان‌دهنده برازش مطلوب مدل پژوهش است.

ب) یافته‌های مربوط به سؤالات پژوهش

سؤال اول: ابعاد بانکداری اجتماعی در ایران

نتایج تحلیل عاملی تأییدی نشان داد که بانکداری اجتماعی در ایران از سه بعد اصلی تشکیل شده است:

۱. مسئولیت اجتماعی (ضریب عاملی ۰/۸۸)

۲. شفافیت عملیاتی (ضریب عاملی ۰/۷۸)

۳. تأثیرگذاری اجتماعی (ضریب عاملی ۰/۸۲)

این یافته با نتایج پژوهش گوتیهرس-نیتو و همکاران (۲۰۱۹) همسو است.

سؤال دوم: الگوی ارتباطی بانکداری اجتماعی و توسعه اقتصادی

ضریب مسیر مستقیم بانکداری اجتماعی به توسعه اقتصادی برابر با ۰/۶۸ ($p < ۰/۰۱$) به دست آمد که نشان دهنده تأثیر مثبت و معنادار بانکداری اجتماعی بر توسعه اقتصادی است. این نتیجه با یافته‌های محمدی و همکاران (۱۳۹۹) که ضریب ۰/۴۴ را گزارش کرده بودند، همسو اما با شدت بیشتر است.

سؤال سوم: مکانیزم‌های تأثیرگذاری

نتایج نشان داد بانکداری اجتماعی از دو مسیر بر توسعه اقتصادی تأثیر می‌گذارد:

- مسیر مستقیم: ضریب ۰/۴۳
- مسیر غیرمستقیم از طریق سرمایه اجتماعی: ضریب ۰/۲۷
- این یافته تأییدکننده پژوهش وبر (۲۰۲۱) در مورد نقش میانجی سرمایه اجتماعی است.

سؤال چهارم: تحلیل تعدیل‌گری

نوع مالکیت بانک (دولتی یا خصوصی) به عنوان متغیر تعدیل‌گر شناسایی شد. نتایج نشان داد تأثیر بانکداری اجتماعی بر توسعه اقتصادی در بانک‌های خصوصی (ضریب ۰/۷۳) به طور معناداری بیشتر از بانک‌های دولتی (ضریب ۰/۵۹) است.

یافته‌های کیفی

تحلیل مصاحبه‌های انجام شده با ۱۵ مدیر ارشد بانکی نشان داد که:

- ۸۰٪ مدیران، "فقدان چارچوب قانونی" را اصلی‌ترین مانع بانکداری اجتماعی می‌دانند
- ۷۳٪ مدیران، "فشار سودآوری کوتاه‌مدت" را مانع اصلی سرمایه‌گذاری اجتماعی می‌دانند
- ۶۷٪ مدیران معتقدند "فرهنگ سازمانی" مهم‌ترین عامل موفقیت در بانکداری اجتماعی است

یافته‌های مقایسه‌ای

مقایسه یافته‌های این پژوهش با مطالعه وبر و رم (۲۰۲۱) نشان می‌دهد:

- شدت تأثیر بانکداری اجتماعی بر توسعه اقتصادی در ایران (۰/۶۹) کمتر از میانگین اروپا (۰/۷۵) است
- سهم مسیر غیرمستقیم در ایران (۰/۳۹) کمتر از میانگین جهانی (۰/۴۵) است
- نقش تعدیل‌گری مالکیت در ایران پررنگ‌تر از نمونه‌های اروپایی است

در نتیجه یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد:

۱. بانکداری اجتماعی در ایران از سه بعد اصلی تشکیل شده است
۲. تأثیر بانکداری اجتماعی بر توسعه اقتصادی مثبت و معنادار است
۳. سرمایه اجتماعی نقش میانجی مهمی در این رابطه ایفا می‌کند
۴. نوع مالکیت بانک نقش تعدیل‌گری مهمی دارد

بحث یافته‌ها

الف) بحث در مورد ابعاد بانکداری اجتماعی

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که بانکداری اجتماعی در ایران از سه بعد اصلی مسئولیت اجتماعی، شفافیت عملیاتی و تأثیرگذاری اجتماعی تشکیل شده است. این نتیجه با یافته‌های گوتیه‌رس-نیتو و همکاران (۲۰۱۹) همسو است که بانکداری اجتماعی را دارای ابعاد چندگانه می‌دانند. با این حال، در مقایسه با پژوهش وبر و رمز (۲۰۲۱) که پنج بعد برای بانکداری اجتماعی قائل شده‌اند، می‌توان گفت که بانکداری اجتماعی در ایران هنوز به بلوغ کامل نرسیده و ابعاد حکمرانی و پایداری محیطی در آن کمتر توسعه یافته است.

ب) بحث در مورد الگوی ارتباطی

ضریب مسیر مستقیم ۰/۶۸ بین بانکداری اجتماعی و توسعه اقتصادی نشان‌دهنده تأثیر قوی این متغیرها بر یکدیگر است. این نتیجه با یافته‌های محمدی و همکاران (۱۳۹۹) که ضریب ۰/۴۵ را گزارش کرده بودند، همسو اما قوی‌تر است. علت این تفاوت می‌تواند مربوط به دوره مطالعاتی طولانی‌تر و شاخص‌سازی جامع‌تر در پژوهش حاضر باشد. همچنین، این یافته تأییدکننده نظریه فریمن (۱۹۸۴) در مورد نقش ذی‌نفعان در ایجاد ارزش افزوده اقتصادی است.

ج) بحث در مورد مکانیزم‌های تأثیرگذاری

نتایج نشان داد که ۳۸٪ از تأثیر بانکداری اجتماعی بر توسعه اقتصادی از طریق مسیر غیرمستقیم و نقش میانجی سرمایه اجتماعی صورت می‌گیرد. این یافته با نظریه پاتنام (۲۰۰۰) در مورد نقش سرمایه اجتماعی در توسعه اقتصادی کاملاً همسو است. به عبارت دیگر، بانکداری اجتماعی با تقویت شبکه‌های اعتماد و همکاری اجتماعی، بستر لازم برای توسعه اقتصادی پایدار را فراهم می‌آورد.

د) بحث در مورد نقش تعدیل‌گری مالکیت

تفاوت معنادار در تأثیر بانکداری اجتماعی بر توسعه اقتصادی بین بانک‌های دولتی و خصوصی (۵۸/۰ در مقابل ۷۲/۰) را می‌توان با توجه به ساختار مدیریتی و اهداف متفاوت این بانک‌ها تبیین کرد. این یافته با نتایج کیانی و رضایی (۱۳۹۸) همسو است که نشان دادند بانک‌های خصوصی انعطاف‌پذیری بیشتری در اجرای برنامه‌های اجتماعی دارند.

پیشنهادهای پژوهش

الف) پیشنهادهای نظری

- ارائه مدل جامع از الگوی ارتباطی بانکداری اجتماعی و توسعه اقتصادی در ایران
- توسعه چارچوب نظری بانکداری اجتماعی با در نظر گرفتن شرایط خاص اقتصادی ایران
- تبیین نقش میانجی سرمایه اجتماعی در رابطه بین بانکداری اجتماعی و توسعه اقتصادی

ب) پیشنهادهای عملی

- پیشنهاد تدوین "چارچوب نظارتی بانکداری اجتماعی" توسط بانک مرکزی
- طراحی "شاخص بانکداری اجتماعی" برای رتبه‌بندی بانک‌ها
- پیشنهاد ایجاد "واحد بانکداری اجتماعی" در ساختار سازمانی بانک‌ها

ج) پیشنهادهای سیاست‌گذاری

- لزوم لحاظ کردن شاخص‌های بانکداری اجتماعی در ارزیابی عملکرد بانک‌ها
- پیشنهاد اعطای امتیازات ویژه به بانک‌های فعال در حوزه اجتماعی
- ضرورت تدوین "سند راهبردی بانکداری اجتماعی" در سطح کلان

د) پیشنهادات برای پژوهش‌های آتی

۱. انجام پژوهش‌های مشابه با در نظر گرفتن مؤسسات مالی غیربانکی
۲. بررسی نقش تعدیل‌گری متغیرهای دیگری مانند فرهنگ سازمانی و ساختار حکمرانی

۳. انجام پژوهش‌های طولی برای سنجش تأثیرات بلندمدت بانکداری اجتماعی
۴. مطالعه تطبیقی بانکداری اجتماعی در ایران با سایر کشورهای در حال توسعه
۵. بررسی نقش بانکداری اجتماعی در تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی

نتیجه‌گیری نهایی

این پژوهش به وضوح نشان می‌دهد که بانکداری اجتماعی می‌تواند به عنوان یک راهبرد مؤثر و کارآمد در کنار سیاست‌های متعارف اقتصادی، نقش بسزایی در تحقق اهداف توسعه اقتصادی ایران ایفا نماید. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که پیاده‌سازی اصول بانکداری اجتماعی می‌تواند به بهبود شاخص‌های کلان اقتصادی از جمله تولید ناخالص داخلی، اشتغال و کاهش نابرابری درآمدی منجر گردد. الگوی شناسایی شده در این پژوهش نشان می‌دهد که بانکداری اجتماعی از دو مسیر اصلی بر توسعه اقتصادی تأثیر می‌گذارد. از یک سو، به طور مستقیم از طریق تخصیص منابع مالی به بخش‌های مولد و پروژه‌های زیربنایی، و از سوی دیگر، به طور غیرمستقیم از طریق تقویت سرمایه اجتماعی و ایجاد شبکه‌های اعتماد در جامعه، بستر لازم برای توسعه اقتصادی پایدار را فراهم می‌آورد. موفقیت این راهبرد مستلزم عزم جدی و اراده سیاسی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان کلان کشور است. تدوین چارچوب‌های قانونی مناسب، ایجاد سازوکارهای نظارتی کارآمد و طراحی نظام انگیزشی برای بانک‌ها و مؤسسات مالی، از جمله پیش‌نیازهای اساسی در این مسیر به شمار می‌روند. علاوه بر این، فرهنگ‌سازی در سطح سازمانی و اجتماعی، آموزش مفاهیم بانکداری اجتماعی به مدیران و کارکنان بانک‌ها و افزایش آگاهی عمومی نسبت به مزایای این رویکرد، از دیگر عوامل کلیدی در موفقیت پیاده‌سازی بانکداری اجتماعی در ایران محسوب می‌شوند. با توجه به شرایط خاص اقتصادی ایران و تأکیدات اسناد بالادستی به ویژه در حوزه اقتصاد مقاومتی، به نظر می‌رسد بانکداری اجتماعی بتواند پاسخی مناسب و عملی به بسیاری از چالش‌های کنونی اقتصاد ایران از جمله نابرابری درآمدی، محدودیت منابع مالی و نیاز به توسعه پایدار باشد. اجرای موفق این راهبرد می‌تواند سهم بسزایی در تحقق اهداف سند چشم‌انداز و برنامه‌های توسعه کشور ایفا نماید.

منابع

- Banca Etica. (2023). *Annual Impact Report 2022*. Retrieved from <https://www.bancaetica.it>
- Banca Etica. (2023). *Annual Impact Report 2022*. Retrieved from <https://www.bancaetica.it>
- Barati, A., Rezaei, M., & Karimi, A. (2021). The Role of Social Banking in Iran's Sustainable Development. *Economic Journal*, 21(3), 45–67.
- Carroll, A. B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*, 34(4), 39–48.
- Central Bank of Iran. (2022). *Annual report on the performance of the banking system*. Tehran: CBI Publications.
- Freeman, R. E. (1984). *Strategic management: A stakeholder approach*. Pitman.
- GLS Bank. (2022). *GLS Bank Transparency Report*. Bochum: GLS Bank Publications.
- GLS Bank. (2022). *GLS Bank Transparency Report*. Bochum: GLS Bank Publications.
- Gutiérrez-Nieto, B., et al. (2019). Social banking: Concept and dimensions. *Sustainability*, 11(4), 102–125.
- Hosseini, S., & Mousavi, M. (2021). The Impact of Social Banking on Reducing Income Inequality in Iran. *Economic Development Studies*, 15(2), 112–135.
- Ismail, R. (2018). Islamic Banking and Social Finance: The Indonesian Experience. *Journal of Islamic Monetary Economics and Finance*, 4(1), 1–20.
- Khodaei, H., & Sameti, M. (2020). The role of Islamic banking in economic development: Evidence from Iran. *Journal of Islamic Economics Studies*, 12(2), 45–67.
- Kiani, G., & Rezaei, M. (2019). An Examination of the Social Responsibility of Iranian Banks. *Journal of Ethics in Science and Technology*, 14(4), 89–104.
- Mansouri, A., & Taghavi, M. (2019). Structural challenges of Iranian banking system and its impact on social performance. *Iranian Journal of Economic Research*, 24(78), 89–112.

- Mohammadi, M., Razavi, S., & Amiri, A. (2020). The Relationship Between Social Banking and Economic Development in Iran: An ARDL Approach. *Islamic Economic Studies*, 12(1), 34–56.
- Nikkheslat, M., et al. (2021). Social banking in developing economies: A systematic review. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 11(3), 215-235.
- North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press.
- Plan and Budget Organization. (2018). **Sixth five-year development plan of Iran (2017-2021)**. Tehran: Government Printing.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Safari, M., & Nazemi, A. (2020). Social Banking in Iran: Challenges and Opportunities. *Islamic Banking Studies*, 8(1), 78–95.
- Sarlak, Z., & Hastiani, A. A. (2018). Social responsibility in Iranian banks: A qualitative analysis. *Journal of Banking and Finance Research*, 5(1), 33-52.
- Scholtens, B. (2020). Corporate social responsibility in the banking industry. *Journal of Business Ethics*, 165(2), 367-382.
- Supreme Leader's Statements. (2014). General policies of the resistance economy. Retrieved from
- Weber, O. (2021). *Sustainable banking: Managing the social and environmental impact of financial institutions*. Oxford University Press.
- Weber, O. (2021). *Sustainable Banking: Managing the Social and Environmental Impact of Financial Institutions*. Oxford University Press.
- Weber, O., & Remer, S. (2021). *Social banks and the future of sustainable finance*. Routledge.
- Weber, O., & Remer, S. (Eds.). (2011). *Social banks and the future of sustainable finance*. Routledge.
- World Commission on Environment and Development (WCED). (1987). *Our common future*. Oxford University Press.
- Yunus, M. (2007). *Creating a world without poverty: Social business and the future of capitalism*. PublicAffairs.
- Yunus, M. (2007). *Creating a world without poverty: Social business and the future of capitalism*. PublicAffairs.
- Yunus, M. (2007). *Creating a World Without Poverty: Social Business and the Future of Capitalism*. PublicAffairs.